

ΜΥΓΔΟΝΙΑ, ΜΙΑ ΕΙΚΟΝΑ ΒΓΑΛΜΕΝΗ ΑΠ' ΤΑ ΠΑΛΙΑ

ΛΑΖΑΡΙΔΟΥ Ε.¹, και ΜΗΤΣΙΟΠΟΥΛΟΥ Χ.¹

¹ 6/Θέσιο Δημοτικό Σχολείο Αγίου Βασιλείου Δυτ. Θεσσαλονίκης
e-mail: jennylazaridou@sch.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η λίμνη Κορώνεια που βρίσκεται στο χωριό μας, είναι ένα απομεινάρι της λίμνης Μυγδονίας. Γυρίζοντας πίσω, ξεκινήσαμε ένα «ανάποδο» ταξίδι από την Προϊστορία, και φτάσαμε ως τις μέρες μας, έχοντας πάντα ως κεντρικό μας άξονα τη λίμνη Κορώνεια.

Η πορεία της λοιπόν μέσα στο χρόνο, ο ζωτικής σημασίας ρόλος που έπαιξε στη ζωή των κατοίκων τόσα χρόνια και τελικά ο παραλίγο αφανισμός της (στις 15 Αυγούστου 2003 έχασε και την τελευταία σταγόνα νερό), αλλά και οι ελπίδες που ξαναζωντάνεψαν βλέποντάς την να αποκτά και πάλι νερό (μετά τις ιδιαίτερα ευνοϊκές βροχοπτώσεις των τελευταίων χρόνων) ήταν τα αντικείμενα μελέτης της εργασίας μας.

Οι επαφές μας με ειδικούς, έρευνες, συνεντεύξεις, παρατηρήσεις, πειράματα, παιχνίδια, καλλιτεχνικές δημιουργίες και δρώμενα βοήθησαν τα παιδιά να προσεγγίσουν βιωματικά το πρόβλημα, ώστε να οδηγηθούν από μόνα τους στο να προτείνουν λύσεις και να βάλουν ίσως κι αυτά το λιθαράκι τους για τη διάσωση της οικονομικής, και πολιτιστικής κληρονομιάς τους.

Στην προσπάθειά μας αυτή συνεργαστήκαμε με τους τοπικούς φορείς, τους κατοίκους του χωριού, αλλά και οργανώσεις που αγωνίζονται για την προστασία του περιβάλλοντος.

LAZARIDOU J., and MITSIPOULOU X.

e-mail: jennylazaridou@sch.gr

ABSTRACT

Koronia Lake, which is in our village, is what is left from Migdonia Lake. Thinking of the past, we started an «upside – down» trip from pre- historic time and we came to the present day having Koronia lake as a central axis.

Its journey through time, the important role it played in the villagers' lives for so many years and finally the total extermination (on 15th August 2003 it lost even the last drop of water) but also the hopes which veiled by watching it gaining its water (thanks to the favorable rainfalls of the recent years) was the object of our project.

Our contacts with specialists, researchers, interviews, observations, experiments, games, artistic activities and performances helped the children to reach the problem, through their own experience in order to propose solutions on their own and to put a «little stone» in order to save their financial and cultural inheritance.

Throughout our attempt we cooperated with the local authorities, the villagers of Agios Vasilios and organizations which fight for the protection of the environment.

Λέξεις κλειδιά: Μυγδονία, Κορώνεια, Βόλβη, Υγράτοποι, Χλωρίδα, Πανίδα, Αλιεία, Μόλυνση, Ευθύνες, Πρόληψη, καταστροφή

1. ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΘΕΜΑΤΟΣ

1. Βασικό μας κριτήριο ήταν το ενδιαφέρον των παιδιών για την ίδια τους τη λίμνη, που χρόνο με το χρόνο την έβλεπαν να πεθαίνει.
2. Οι διηγήσεις -όχι και τόσο μεγάλων σε ηλικία κατοίκων του χωριού- που μιλούσαν για μια λίμνη που τους εξασφάλιζε «καλή ψαριά» και όμορφο μέρος για κολύμπι και σπορ, μας έκανε να ζηλεύουμε και να θέλουμε ν' αγγίξουμε κι εμείς λίγο από την παλιά δόξα, έστω και με μια μελέτη. Να καταλάβουμε πώς μπορεί να προκληθεί μια τέτοια καταστροφή.
3. Τα παιδιά ασχολήθηκαν και παλαιότερα με τη λίμνη, αλλά εφέτος μετά την ολοκληρωτική, μέχρι σταγόνας, αποξήρανσή της και το «ξαναγέμισμά» της νιώθουν την ανάγκη να επανεξετάσουν το πρόβλημά της. Ίσως είναι η τελευταία ευκαιρία να συνειδητοποιήσουμε όλοι οι Έλληνες τη σοβαρότητα του θέματος και να απαιτήσουμε να παρθούν επιτέλους μέτρα για τη σωτηρία της.
4. Ακόμα είναι εύκολο λόγω ηλικίας των παιδιών (Ε' τάξη) να μπορέσουν να μελετήσουν και μια άλλη πτυχή της λίμνης, την αρχαία ιστορία της.

2. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

1. Να γνωρίσουν οι μαθητές μας τι υπήρχε πριν από μας και γιατί χάθηκε. Η κατανόηση της ανάγκης της ύπαρξης της λίμνης για τους ίδιους αλλά και για όλους τους ανθρώπους, θα δημιουργήσει στα παιδιά οικολογική συνείδηση ...
2. Να ευαισθητοποιηθούν στα προβλήματα που συνδέονται με τους υγρότοπους και ειδικότερα με το δικό τους, και να αναπτύξουν ενδιαφέρον και διάθεση για συμμετοχή στις όποιες προσπάθειες για την προστασία τους.
3. Να υιοθετήσουν τις αρχές της αειφορίας ως προς το νερό και το περιβάλλον.
4. Να γνωρίσουν την ιστορία, το κοινωνικό και πολιτιστικό ρόλο των υγροτόπων στην ανάπτυξη ή όχι της περιοχής. Η ιστορία όταν δένεται με μύθους, θρύλους και παραδόσεις και αφορά μάλιστα την περιοχή στην οποία ζει κάποιος, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον και αποτελεί καλό θέμα για αναζήτηση.
5. Να μάθουν να παρατηρούν, να ερευνούν, να συνεργάζονται, να συζητούν, να μελετούν βιβλία και λεξικά, να χειρίζονται τη φωτογραφική μηχανή, την πυξίδα, τα κιάλια, να διαβάζουν και να χρησιμοποιούν το χάρτη.
6. Να καλλιεργήσουν τον προφορικό και γραπτό λόγο, να ασχοληθούν με τα μαθηματικά, τις φυσικές επιστήμες, αλλά και τη γεωγραφία .
7. Να μάθουν να χρησιμοποιούν τα πολυμέσα, το διαδίκτυο και να επικοινωνούν ηλεκτρονικά.
8. Να διαπιστώσουν την αναγκαιότητα της γνώσης μιας ξένης γλώσσας, μιας και για να βρεθούν πληροφορίες από το internet είναι απαραίτητη.
9. Να εμπλουτιστεί το ήδη υπάρχον αρχείο του σχολείου για τη λίμνη, που αποτελεί πηγή πληροφοριών για άλλα σχολεία, μαθητές, φοιτητές αλλά και δημοσιογράφους.

3. ΜΕΘΟΔΟΙ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ

1. Μέθοδος Project

Μ' αυτήν τη μέθοδο ξεκινήσαμε, γιατί πιστεύαμε ότι τα παιδιά διαλέγοντας μόνα τους το θέμα που τα ενδιαφέρει και οργανώνοντας τον τρόπο που θέλουν να δουλέψουν θα συμμετείχαν ενεργά πετυχαίνοντας μια σωστή βιωματική προσέγγιση του θέματος. Έτσι θα συνεργάζονταν, θα πειραματιζόταν, θ' ανέπτυσαν κριτική σκέψη και θα «αναγκάζονταν» να προτείνουν λύσεις.

2. Μέθοδος επίλυσης προβλήματος

Η συζήτηση, η έρευνα, οι συνεντεύξεις αποτέλεσαν βασικές μεθόδους υλοποίησης του προγράμματος μας. Το παιχνίδι των ρόλων αποτέλεσε κινητήρια δύναμη και αρχή για τη συγγραφή του θεατρικού μας

3. Η μετακίνηση στο πεδίο μελέτης

Ο χώρος της λίμνης αποτέλεσε το βασικό πεδίο μελέτης μας, αλλά και η παρατήρηση από ψηλά, από μία πανοραμική θέση, όπως είναι στα Έλατα, τους έδωσε την ευκαιρία να γνωρίσουν

καλύτερα την περιοχή τους ως προς τη διαμόρφωση του εδάφους, αλλά και τις αλλαγές της λίμνης τα τελευταία 15 χρόνια. Έτσι πιστέψαμε ότι έπαιρναν μέρος όλες οι αισθήσεις των παιδιών και πετύχαμε το καλύτερο αποτέλεσμα.

Τα παιδιά καθημερινά ήταν μάρτυρες του προβλήματος και κινούνταν στον ίδιο χώρο. Όταν όμως συνειδητά προσπάθησαν να καταλάβουν την κατάσταση, συζητώντας για ό,τι τους είχε κινήσει την προσοχή, συλλέγοντας δείγματα νερού και εξετάζοντάς τα, παίζοντας παιχνίδια θεατρικά, αντιλήφθηκαν καλύτερα το πρόβλημα.

4. Είναι βέβαιο φυσικά ότι στην πορεία μας έγινε εφαρμογή όλων των μεθόδων χρησιμοποιώντας μία **συνθετική μέθοδο**, όπου ακολουθήσαμε τις αρχές της Μαθητοκεντρικής διδασκαλίας, διατηρώντας ένα κλίμα δημοκρατίας, συνεργασίας και μέσα από τη διεπιστημονικότητα κατέκτησαν τις γνώσεις που χρειάζονται για να δρουν ανάλογα.

4. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Μόλις αποφασίσαμε για το θέμα του προγράμματός μας, αναζητήσαμε βιβλία, περιοδικά, εφημερίδες που είχαν πληροφορίες για το θέμα μας, με απώτερο σκοπό να μαζευτούν στην τάξη για μελέτη. Η αναζήτηση μέσω internet πληροφοριών έδωσε στα παιδιά ένα νέο κίνητρο για αναζήτηση και σ' αυτό βέβαια βοήθησαν το δίκτυο Η/Υ του σχολείου μας. Έγινε συγκέντρωση, συλλογή παλιών α/μ φωτογραφιών και αντικειμένων

Τα παιδιά χωρίστηκαν σε ομάδες και ανέλαβαν καθεμιά από αυτές ένα επιμέρους θέμα της εργασίας με το οποίο και ασχολήθηκε. Συνεντεύξεις-ομιλίες με ειδικούς-επεξεργασία αυθεντικών φωτογραφιών- επισκέψεις στη λίμνη & ρέματα συμπλήρωσαν τις δραστηριότητές τους.

Το υλικό που συγκεντρώθηκε και μελετήθηκε από την κάθε ομάδα ταξινομήθηκε και κομμάτι κομμάτι πήρε τη θέση του στο παζλ της εργασίας μας. Φυσικά σε τακτά χρονικά διαστήματα γινόταν ανταλλαγή πληροφοριών ανάμεσα στις ομάδες.

Στη συνέχεια τα παιδιά έκαναν το γύρο των λιμνών Κορώνειας – Βόλβης, επισκέφτηκαν το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στην Καστοριά και τον Λιμναίο Οικισμό του Δισπηλιού. Ακόμα επισκέφτηκαν το Κέντρο Πληροφόρησης Υγροτόπου Κορώνειας – Βόλβης στην Απολλωνία, όπου και ξεναγήθηκαν από τους υπεύθυνους τόσο μέσα στο κέντρο όσο και στο παραλίμνιο δάσος.

Οι εμπειρίες από τις γραπτές πληροφορίες και τις επισκέψεις κάποια στιγμή έγιναν δικό τους «βιβλίο». Κάθε ομάδα προσπάθησε πια ολοκληρωμένα να καλύψει το θέμα της και όλοι μαζί μετά ένωσαν τα κομμάτια.

Αφού τα παιδιά διάβασαν, ταξίδεψαν και έμαθαν αρκετά, πήραν σοβαρά το θέμα στα χέρια τους φτιάχνοντας ένα θεατρικό το οποίο προέκυψε μέσα από το παιχνίδι ρόλων που παίζαμε μέσα στην τάξη, με θέμα «Ποιος φταίει, ποιος φταίει για την καταστροφή της λίμνης; Όλοι εκτός από μας φυσικά».

Η εργασία μας είναι έτοιμη και είναι η ώρα να την προβάλλουμε, να τη «διαφημίσουμε» και γιατί όχι να την καμαρώσουμε στις παρουσιάσεις της

Στο τέλος της χρονιάς, αφού ολοκληρώσαμε το βιβλίο μας, κάναμε έκθεση ζωγραφικής με θέμα τη λίμνη, παρουσιάσαμε στους γονείς των μαθητών και στους υπόλοιπους κατοίκους του χωριού την εργασία μας με τη μορφή P. P και κλείσαμε την γιορτή μας με την παρουσίαση του θεατρικού μας.

5. ΔΡΑΣΕΙΣ – ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

-Στο πάρκο της Λίμνης Κορώνεια, στον Άγιο Βασίλειο, έγινε συλλογή δειγμάτων νερού και έλεγχος της καθαρότητάς του, παρατήρηση και καταγραφή της χλωρίδας και πανίδας, των αλλαγών που παρουσιάστηκαν τα τελευταία χρόνια (όπως φαίνονται από σημάδια που υπάρχουν), καταγραφή των σημερινών συνόρων, των ζωνών προστασίας από τη συνθήκη Ramsar, συζήτηση, φωτογράφιση, ζωγραφική, παιχνίδι.

-Πραγματοποιήθηκε επίσκεψη των μαθητών σε ρέματα της περιοχής που οδηγούν στη λίμνη. Με τις πολλές βροχές, πολλά «νεκρά» ρέματα «ξαναζωντάνεψαν» και η πορεία κατά μήκος τους, είχε πολύ μεγάλο ενδιαφέρον. Τα παιδιά υπολόγισαν την ταχύτητα του νερού και συνέλεξαν

νερό για να διαπιστώσουν την καθαρότητα ή όχι των ρεμάτων που εμπλουτίζουν τη λίμνη με νερό.

-Στο Κ.Α.Π.Η.του Αγ. Βασιλείου πήραν συνεντεύξεις από ηλικιωμένους για απόκτηση πληροφοριών σχετικά με την αλιεία, τη γεωργία και την ιστορία – λαογραφία της λίμνης.

-Το Κέντρο Πληροφόρησης Υγροτόπου Κορώνειας – Βόλβης στην Απολλωνία πρόσφερε πολλές πληροφορίες στους μαθητές, μέσα από την ξενάγησή τους στην έκθεσή του και συμμετοχή τους στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που υλοποιείται σ' αυτό, καθώς και με περιήγηση στο παραλίμνιο δάσος.

- Στον Πρότυπο Βιολογικό Καθαρισμό Νέας Μαδύτου τα παιδιά γνώρισαν από κοντά τον τρόπο λειτουργίας του για την επεξεργασία των αστικών λυμάτων και τα οφέλη από την ύπαρξή του.

-Στις Νυμφόπετρες παρατήρησαν τους σχηματισμούς που έχουν δημιουργηθεί από τα θερμά νερά και τα άλατα από τη μακρινή εποχή της Μυθονίας, όταν όλη η περιοχή ήταν γεμάτη νερό.

-Στο Κ.Π.Ε. Καστοριάς χρησιμοποίησαν τα καλά εξοπλισμένα εργαστήριά του (φυσικής, με μικροσκόπια και στερεοσκόπια) για τον έλεγχο της ποιότητας του νερού της λίμνης Κορώνειας και των ρεμάτων της από δείγματα που μεταφέραμε. Έγινε συζήτηση για τα κοινά στοιχεία και τις διαφορές που έχουν οι δύο υγρότοποι και «μάθημα» μέσα από περιβαλλοντικά παιχνίδια.

-Η περιήγηση στο Λιμναίο οικισμό στο Δισπηλιό τους πρόσφερε την ευκαιρία όχι μόνο να παρατηρήσουν μια άλλη λίμνη, αλλά και να διαπιστώσουν πώς επηρέαζε η ύπαρξη του νερού τη ζωή των ανθρώπων από την νεολιθική ακόμα εποχή και τη σύνδεσή της με τις ασχολίες τους.

6. ΜΕΘΟΔΟΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

-Αρχική Αξιολόγηση

Στην αρχή δώσαμε στα παιδιά ένα ερωτηματολόγιο με σκοπό να δούμε αν γνωρίζουν καλά τους περιβαλλοντικούς όρους (οικολογία, χλωρίδα, πανίδα, υγρότοπος κ.α.) και τις βασικές πληροφορίες για τη λίμνη μας και ένα χάρτη της περιοχής για να συμπληρώσουν μόνα τους τις λίμνες Κορώνεια και Βόλβη.

-Διαμορφωτική Αξιολόγηση

Το ίδιο ερωτηματολόγιο και τον ίδιο χάρτη τα δώσαμε περίπου στο μέσο του προγράμματός μας για συμπλήρωση ή διορθώσεις που ίσως ήθελαν να κάνουν τα παιδιά για να καταλάβουμε αν όροι και πληροφορίες που τους ήταν άγνωστοι, στην πορεία εμπεδώθηκαν.

-Τελική αξιολόγηση

Στο τέλος ελπίζαμε σ' ένα όμορφα συμπληρωμένο χάρτη και σ' ένα ερωτηματολόγιο ικανοποιητικά συμπληρωμένο απ' όλους τους μαθητές μας, όπως και έγινε.

Το θεατρικό δρώμενο, βασισμένο στο παιχνίδι των ρόλων που έγραψαν τα παιδιά και η παρουσίασή του ήταν για μας το επιστέγασμά μας.

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΣΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Καθ' όλη τη διάρκεια του προγράμματός μας η τοπική κοινωνία του χωριού ήταν κοντά μας και μας βοήθησε με κάθε τρόπο. Έτσι στο τέλος θεωρήθηκε χρέος και υποχρέωση να γίνει παρουσίαση της έρευνάς μας πρώτα στους υπόλοιπους μαθητές του σχολείου μας και στη συνέχεια στους γονείς και γενικότερα στους κατοίκους του χωριού και της ευρύτερης περιοχής, κατά τη διάρκεια των τριήμερων πολιτιστικών εκδηλώσεων του σχολείου μας τον Ιούνιο.

Αφίσεις, προσκλήσεις για τις εκδηλώσεις καθώς και υλικό που παρουσιάστηκε σε έκθεση κατά τη διάρκεια των εκδηλώσεων έκαναν γνωστά τα αποτελέσματα των δράσεών μας στην τοπική κοινωνία.

Η εργασία μας παρουσιάστηκε με τη βοήθεια ηλεκτρονικού υπολογιστή σε Power Point κι έτσι τα παιδιά μπόρεσαν να νιώσουν πόσο πολύτιμο εργαλείο είναι στα χέρια τους, αν χρησιμοποιηθεί σωστά. Ο βιντεοπρωβολέας που χρησιμοποιήθηκε αγοράστηκε με δωρεές κάποιων κατοίκων του χωριού και με επιχορήγηση του Συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων.

Όπως είναι φυσικό στις τελικές εκδηλώσεις προσκλήθηκαν και συμμετείχαν τοπικοί φορείς, φορείς της εκπαίδευσης και οικολογικές οργανώσεις με τις οποίες συνεργαστήκαμε κατά την εφαρμογή του προγράμματος.

Επειδή το πρόγραμμα εφαρμόστηκε την ώρα της ευέλικτης ζώνης παρουσιάστηκε στο τέλος της σχολικής χρονιάς και στους δασκάλους της περιοχής του Λαγκαδά, από τους εκπαιδευτικούς που το σχεδίασαν και το εφάρμοσαν.

Δημοσιεύσαμε σε τοπική εφημερίδα μέρος της εργασίας μας με φωτογραφίες και χάρτες, για να δώσουμε το μήνυμα, πως τα παιδιά μπορούν μέχρι και «ιστορία» να γράψουν, καθώς και στο περιοδικό του Γραφείου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Δυτικής Θεσσαλονίκης, ενώ η ιστοσελίδα του σχολείου μας φιλοξένησε στοιχεία από το πρόγραμμά μας.

Τέλος το γεγονός ότι ο Έπαρχος του Λαγκαδά τίμησε τα παιδιά σε ειδική τελετή για την εργασία τους, ότι εκπρόσωποι των παιδιών παρουσιάστηκαν σε τοπικό τηλεοπτικό σταθμό της Θεσσαλονίκης, ότι μίλησαν ακόμα σε ραδιοφωνικό σταθμό της πόλης και ότι εφημερίδες έκαναν αναφορά για την εργασία τους, είχε τον καλύτερο αντίκτυπο στην τοπική κοινωνία, που ένιωσε πολύ περήφανη για τους μαθητές και το σχολείο του χωριού τους, αλλά και στους ίδιους τους μαθητές που η επιτυχία τους ενδυνάμωσε με τον καλύτερο τρόπο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αδαμίδης Α. (1973), *Ιστορικά – Λαογραφικά Αγίου Βασιλείου Επαρχία Λαγκαδά Νομού Θεσ/νίκης*, Θεσσαλονίκη
2. Στ' τάξη 6/Θ Δ.Σχ. Αγ. Βασιλείου 1998-1999 (2002), *Τα ζώα της λίμνης Κορώνειας διηγούνται*, Νομαρχιακή Επιχείρηση Θεσσαλονίκης Α.Ε., Θεσσαλονίκη
3. Ε' τάξη 6/Θ Δ.Σχ. Αγ. Βασιλείου 1998-1999 (1999), *Τα πουλιά της λίμνης*, Δημ. Σχολείο Αγίου Βασιλείου, Αγ. Βασίλειος
4. Μαθητές Α' Λυκείου 1^{ου} ΤΕΛ Σταυρούπολης (1989-1990), *Άγιος Βασίλειος, η ιστορία του χωριού*, 1^ο ΤΕΛ Σταυρούπολης, Θεσσαλονίκη
5. Φοιτητές ΑΠΘ, Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπ/σης (1993), *Λίμνη Κορώνεια, Ένας υδροβιότοπος αργοπεθαίνει*, Θεσσαλονίκη
6. ΥΠΕΧΩΔΕ (1994), *Μέτρα για την προστασία των υγροτόπων των Λιμνών Κορώνειας (Αγίου Βασιλείου ή Λαγκαδά) και Βόλβης, των Μακεδονικών Τεμπών (Στενά Ρεντίνας) και της ευρύτερης περιοχής τους*, Θεσσαλονίκη
7. 1^ο ΤΕΛ Σταυρούπολης (1994), *Λίμνη Αγίου Βασιλείου ή Κορώνεια*, Θεσσαλονίκη
8. ΥΠΕΧΩΔΕ, Επαρχείο Λαγκαδά, τμήμα αλιείας (1996), *Περιβαλλοντική Έκθεση «Σχέδιο διάσωσης λίμνης Κορώνειας*, Θεσσαλονίκη
9. Στ' τάξη 3^{ου} ΔΣ Λαγκαδά (1997), *γροβιότοπος Λαγκαδά -Γνωρίζω τον τόπο μου και τα προβλήματά του*, 3^ο ΔΣ Λαγκαδά, Λαγκαδάς
10. Νομαρχιακή Επιχείρηση Θεσσαλονίκης Α.Ε, *Γύρω από τις λίμνες, Ενημερωτικό έντυπο για τους τουριστικούς πόρους της περιοχής γύρω από τις λίμνες Κορώνειας και Βόλβης*, Θεσσαλονίκη
11. Αναπτυξιακή Εταιρία Ν. Θεσ/νίκης Α.Ε. και Ε.Ο.Ε. (1998), *Οικοτουριστικές διαδρομές στην περιοχή των λιμνών Κορώνειας και Βόλβης*, Προγραμματική σύμβαση για την προστασία και την ανάδειξη των λιμνών – πρ/μα κατάρτισης στελεχών και φυλάκων-ξεναγών, Θεσσαλονίκη
12. Κολέγιο Ανατόλια (1999), *Λίμνη Κορώνεια, ένας ανεκτίμητος θησαυρός σε κίνδυνο*, Θεσσαλονίκη